

Šventieji – neurologinių ligų ir vaistų globėjai

V. Budrys

*Vilniaus universiteto Medicinos
fakulteto Neurologijos ir
neurochirurgijos klinikos
Neurologijos centras*

Santrauka. Straipsnyje aprašomi krikščionių šventieji, vienu ar kitu metu laikyti neurologinių ligų (epilepsijos, judėjimo sutrikimų ir kt.) globėjais: šv. Jonas, šv. Valentinas, šv. Vitas ir kiti. Taip pat aptariami svarbių neurologijoje vartojamų vaistų – skalsių preparatų (ergotų) ir barbitūratų globėjai šv. Antanas ir šv. Barbora.

Raktažodžiai: krikščionybė, šventieji, epilepsija, judėjimo sutrikimai, skalsės, barbitūratai. Neurologijos seminarai 2006; 10(29): 165–172

Krikščionybėje svarbus vaidmuo tenka šventiesiems, kurių yra daugiau nei keturi tūkstančiai. Jų turi visos krikščioniškosios tautos, tarp kurių ne išimtis ir Lietuva. Žinoma, šventųjų vaidmuo, populiarumas ir reikšmė gerokai skiriasi. Vieni jų yra realūs ir reikšmingus darbus nuveikę asmenys, kitų egzistavimas kelia rimtų abejonių. Tačiau, nepaisant to, vienus jų žino didžioji žmonijos dauguma, kiti yra girdėti tik siauram tikinčiųjų ratui. Tradiciškai šventieji globoja valstybes, miestus, profesijas, įvairiausių darbus bei veiklą, taip pat ir ligas. Šiame straipsnyje aptarsime šventuosius, vienaip ar kitaip susijusius su neurologija – neurologinių ligų ir vaistų globėjus. Ir nors dabartiniai ligoniai retai kreipiasi į juos užtarimo, tikėjimas maldos galima išlieka ir šiandieniniame pasaulyje. Tad, manyčiau, verta atgaivinti atmintyje kiek primirštus, bet kadaise tokius taurius ir galingus neurologinių negalių globėjus. Toks ir yra šio straipsnio tikslas.

Tikėjimas, kad ligos siunčiamos kaip Dievo bausmė ar išbandymas, suponavo ir tikėjimą, kad su Dievo pagalba jas galima ir išgydyti. Tačiau Viduramžiais, kai labiausiai išplito šventųjų kultas, žmonės užuojautos ir pagalbos dažniausiai nedrįsdavo prašyti, kreipdamiesi tiesiai į Dievą, o tai darydavo per jo „tarpininkus“ šventuosius. Taip susiformavo savotiška šventųjų medicininė „specializacija“ [1], kai konkretus šventasis tapdavo konkrečios ligos globėju, galinčiu užtarti šia liga sergantįjį prieš Dievą ir išprašyti išgyjimo ar negalios sumažinimo.

Epilepsija, ko gero, yra seniausia žmonėms žinoma ir bene daugiausia mistinės baimės kėlusio neurologinė liga.

Adresas:

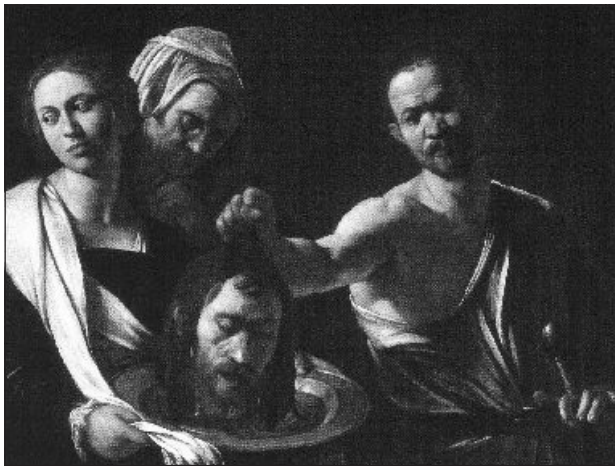
V. Budrys
VUL Santariškių klinikų Neurologijos centras
Santariškių g. 2, LT-08661, Vilnius
Tel. (8 5) 236 5220; el. paštas: valma@takas.lt

Ilgą laiką tiek visuomenėje, tiek autoritetingoje medicininėje literatūroje epilepsija vadinta „šventąja“ ar „dieviškąja“ liga. Vaizdžių jos aprašymų yra ir svarbiausiame krikščionybės kūrinyje – Naujajame Testamente. Pažymėtina, kad būtent bekompromisis tikėjimas Naujuoju Testamentu padėjo pagrindus net keletą šimtmečių trukusiai epilepsijos, kaip pikėtųjų dvasių (šėtono) siųstos negandos, traktuotei, o Jėzaus ištarta frazė – „*Ta veislė neišvaroma nieku kitu, tik malda.*“ (Mk 9, 17-29) [2] turėjo milžinišką įtaką šios ligos gydymo supratimui krikščioniškame pasaulyje. Nuo Hipokrato ir jo mokinių formuluoto natūralistinio (kūniškojo) epilepsijos kilmės aiškinimo buvo kardinaliai pasukta demoniškoji epilepsijos genezės kryptimi [3]. Tad nenuostabu, kad epilepsija sergantiesiems beliko tikėtis atjautos ir pagalbos ne tiek iš to laiko gydytojų, kiek iš šventųjų.

Epilepsijos globėjais vienu ar kitu metu buvo pripažinti net keli šventieji, tačiau jų populiarumas ir reikšmė nebuvo vienodi. Žinomiausiais šios ligos globėjais tapo šv. Jonas, šv. Vitas ir šv. Valentinas.

Šv. Jono, kaip epilepsija sergančiųjų globėjo, kultas buvo ypač paplitęs Prancūzijoje, kur epilepsija ilgą laiką vadinta šv. Jono liga (*le mal Saint-Jean*) [3]. Kodėl būtent Jonas buvo siejamas su epilepsija, nėra visiškai aišku. Taip pat nėra aišku ir kuris iš Jonų turimas omeny – Jonas Krikštytojas ar Jonas Evangelistas. Viena iš versijų teigia, kad kai Jonui Krikštytojui buvo nukirsta galva, ji *nukrito* ant žemės (1 pav.). Pagal kitą versiją šv. Jonas buvo Viduramžiais paplitusios keistos masinės isterijos – šokio manijos (žr. toliau) globėjas. Jos metu žmonės šokdavo iki išsekimo, kol *nukrisdavo* [3]. Joną Evangelistą su epilepsija būtų galima susieti tik per Apreiškime Jonui minimą „didįjį sliabiną, senąją gyvatę, vadinamą velniu ir šėtonu“ (Apr 12, 9), su kurio užvaldymu buvo siejama epilepsija [4].

Tarp epilepsijos globėjų minimi ir šv. Tomas bei šv. Lupas (*Lupus, Loup*). Legenda pasakoja, kad šv. Tomo

1 pav. Caravaggio. Salomė gauna šv. Jono Krikštytojo galvą. 1607 m., Londono nacionalinė galerija.

nužudymą ir palaidojimą stebėjo Etiopijos karaliaus sūnus, kurį tuo metu ištiko epilepsijos priepuolis. Jis liovėsi tik tada, kai jo tarnai užbarstė ant jo dulkių nuo šv. Tomo kapo [3]. Šv. Lupo legenda pasakoja, kad pavydus vyskupas kontempliavo pavydžias mintis ant šv. Lupo kapo ir už bausmę jam buvo pasiūsti epilepsijos priepuoliai. Jie liovėsi tik po gilios atgailos [3]. Šv. Bibiana taip pat laikyta epileptikų globėja. Jos vardu pavadintas vienuolynas Romoje tapo svarbiu sergančiųjų traukos centru. Ligoniai turėjo dalyvauti specialiame ceremoniale, kurio metu buvo laikomos trys mišios, po to Dievo Tėvo, Dievo Sūnaus ir Šventosios Dvasios vardu jiems būdavo sugirdomi ypatingos žolės milteliai. Procedūrą baigdavo šventosios kapo aplankymas [3]. Dar vienu mažiau žinomu epilepsijos globėju laikytas ir šv. Sebastionas – Romos imperatoriaus Diokleciano nukankintas karininkas, išpažinęs krikščionybę. Šio šventojo ryšys su epilepsija sunkiai nustatomas, galbūt tai susiję su jo kankinimu strėlėmis, kurios taip staigiai pasiekia auką, kaip ir staiga įvyksta epilepsijos priepuolis.

Kaip epileptikų globėjai plačiai išgarsėjo evangeliniai Rytų šalies išminčiai (Trys Karaliai), vedami žvaigždės atkeliavę į Betliejų pagarbinti gimusio Jėzaus:

„Įžengę į namus, [išminčiai] pamatė kūdikį su motina Marija ir parpuolę ant žemės jį pagarbino. Paskui jie atidengė savo brangenybių dėžutes ir davė jam dovanų: aukso, smilkalų ir miros. Sapne įspėti nebegrįžti pas Erodą, kitu keliu pasuko į savo kraštą“ (Mt 2, 11, 12) [2].

Matyt, dėl frazės „parpuolę ant žemės“, o gal ir dėl savo mistinių regėjimų jie ir buvo susieti su epilepsija. Maždaug nuo XII a. šių išminčių vardai (Kasparas, Baltazaras ir Melchioras) buvo tariami epilepsijos priepuolio ištiktajam, norint nutraukti priepuolį. Net buvo sukurtas ir ilgą laiką naudotas specialus tekstas su trijų išminčių vardais, kurį tiksliai ištarus epileptikui į ausį priepuolis tučiuojau liaudavosi. Jų vardai taip pat buvo rašomi ant popieriaus skiautės, žiedo ir pan., kurie buvo sergančiųjų nešiojami kaip amuletai ar talismanai [3].

Tačiau tarp visų šventųjų, kada nors laikytų epilepsijos globėjais, bene labiausiai žinomas ir populiarus (jo kultas ypač klestėjo Vokietijoje) tapo šv. Valentinas. Valentino vardas (*Valentine* arba *Veltins*) susijęs su keliais, daugiausia vokiškais, epilepsijos („kritimo ligos“) eponimais: šv. Valentino sielvartas (skausmas) (vok. *St. Veltins Weh*), šv. Valentino negalavimas (vok. *St. Valentins Siechtum*), šv. Valentino liga (vok. *St. Valentinskrankheit*), Šv. Valentino silpnumas (negalia) (vok. *St. Veltins Bresten*), šv. Valentino kerštas (vok. *St. Valentins Rache*), Šv. Valentino liga (lot. *Morbus sancti Valentini*) [1, 5].

Valentino vardu buvo vadinami net trys šventieji: vienas iš jų buvo Terni vyskupas, apie 270 m. nukirsdintas Romoje. Antrasis Valentinas buvo kunigas ir gydytojas, taip pat nukirsdintas imperatoriaus Klaudijaus valdymo laiku apie 269 m. Trečias Valentinas buvo Passau vyskupas, gyvenęs V a. Tikslėnių žinių apie šių Valentinų gyvenimus ir nuveiktus darbus labai maža, tačiau nė vienas iš jų niekaip nesujęs su vasario viduryje švenčiama Valentino diena, kuri greičiausiai yra krikščionių adaptuota romėniška (pagonių) Luperkalijų šventė [6]. Kuris iš trijų valentinų yra „tikrasis“ epilepsijos globėjas, nuomonės išsiskiria. Vieni šaltiniai [1] nurodo Valentiną – Terni vyskupą, kiti Valentiną – kunigą ir gydytoją. Terni vyskupo hipotezę paremtų tai, kad meno kūriniuose, kuriuose Valentinas vaizduojamas kaip epilepsijos globėjas, jis paprastai vilki puošniais vyskupo rūbais ir turi vyskupo lazdą. Tačiau kiti šaltiniai [6] teigia, kad Terni vyskupas painiojamas su bendravardžiu šventuoju gydytoju ir kunigu, kuris tapo epilepsijos globėju, nes išgydė šia liga sirgusį jaunuolį. Vis dėlto labiausiai tikėtina, kad šv. Valentino įvaizdis yra sukompijuotas iš legendinių pasakojimų apie visus tris Valentinus [1]. Šv. Valentino, kaip epilepsijos („kritimo ligos“) globėjo, šlovė labiausiai paplito Vėlyvaisiais Viduramžiais ir Renesanse. Kaip ir kodėl šv. Valentino vardas buvo susietas su epilepsija ir tapo toks populiarus, vieningos nuomonės nėra. Be minėtos versijos, kad jis stebuklingu būdu išgydė epilepsija sirgusį Romos oratoriaus sūnų [1, 6], yra ir dvi etimologinės versijos. Viena iš jų teigia, kad vardas Valentinas reiškia „stiprių kojų karį“, t. y. tokį, kuris niekada *neparkrinta* [1]. Antrąją versiją, kuri, atrodo, ir bus pati realiausia, iškėlė didysis vokiečių reformatorius Martinus Liuteris. Jis teigė, kad Šv. Valentinas neturėjo jokio tiesioginio ryšio su epilepsija, o šios ligos globėju jis tapo dėl paprasto vardo sąskambio: Valentinas (vokiečių kalboje raidė *v* tariama kaip *f*) ir žodis „kristi“ (vokiškai – *fallen*) – fonetiškai tapatūs. Iki šių dienų Vokietijoje sergantiesiems linkima „Valentinai – neparkrisk!“ (vok. *Valentine – fall net hin!*), o frazė „šiandien jam Valentino diena“ – nurodo žmogų, kuriam vėl pasikartojto epilepsijos priepuolis [5].

Paplūtus Valentino, kaip epilepsijos globėjo, kultui, ligoniai masiškai keliaudavo į jo vardu pavadintą vienuolyną Rufach'e (Prancūzijos Elzaso sritis), prie kurio XV a. pabaigoje buvo prijungta ligoninė sergantiesiems epilepsija, kurioje pagrindinis dėmesys buvo skiriamas ligonių priežiūrai ir slaugai.

Šv. Valentinas suvaidino ir gana netikėtą vaidmenį: jo dėka grafikos darbuose, tapyboje ir skulptūrinėse kompo-

2 pav. Šv. Valentinas, epileptikų globėjas. Medžio raizinytis, 1480 m.

3 pav. Šv. Valentinas. Würzburg'as, XVI a.

4 pav. Lucas Cranach Vyresnysis. Šv. Valentinas. 1502, Vienos dailės akademija.

zicijose imta vaizduoti sergančiuosius epilepsija („kritimo liga“), ko beveik nepasitaikydavo Antikos ir Ankstyvųjų Viduramžių mene. Sergantieji epilepsija tapo charakteringu šv. Valentino atributu. Atsirado galimybė „vizualiai“ susipažinti su epilepsijos priepuolių ištiktaisiais. Čia reikėtų pažymėti, kad epilepsija („kritimo liga“) būdavo iš esmės suprantama kaip generalizuoti (*grand mal*) priepuoliai. Židiniai priepuoliai ar absansai (*petit mal*) buvo menkai žinomi ar bent traktuojami kaip visai kitos, neepilepsinės kilmės priepuoliai ir retai minimi tiek literatūroje, tiek sutinkami mene. Epileptikai dažniausiai vaizduojami gulintys prie šventojo kojų arba nejudrioje pozicijoje, arba apimti epilepsinių konvulsijų. Ramiai gulintys (išsekę po priepuolio) sergantieji buvo vaizduojami tiek nenorint vaizduoti baimę ir nerimą keliančius priepuolius (estetinė priežastis), tiek norint pabrėžti šventojo galią, jam tarpininkaujant įvykusį sėkmingą priepuolių kupiravimą [1]. 1480 m. medžio drožinyje (2 pav.) matome šv. Valentina vyskupo rūbais, klūpančius pagalbos maldaujančius piligrimus, prie šventojo kojų gulintį vyrą ir moterį bei kiaulę, kaip nugalėto šėtono simbolį. Priepuolio apimti ligoniai dažniausiai guli išskėstomis rankomis ir kojomis, plačiai atmerktomis akimis, neretai žvairuojantys, išsižioję, cianotinėmis

lūpomis. Epileptikai (kaip ir kiti kenčiantieji) dažnai vaizduojami varganais, suplėšytais drabužiais ar pusiau nuogi, tuo tarpu šv. Valentinas (ir kiti šventieji) itin prabangiais vyskupo rūbais. Šis kontrastas pabrėžia varganą kenčiančiojo padėtį ir šventojo garbę bei galybę. Tą pačią prasmę turi ir nereta ūgio disproporcija tarp mažo epileptiko ir aki-vaizdžiai padidinto šventojo (3 pav.). Svarbi ir drabužių spalva: epileptikai paprastai vilki juodais drabužiais, neretai su kokia nors raudona detale. Juoda spalva Viduramžiais ir Renesanse simbolizavo kaltę, nuodėmę, bausmę ir atpirkimą („kritimo liga“ dažniausiai buvo laikoma moralės defektu, reikalaujančiu atpirkimo), o raudona spalva simbolizavo galią įveikti demonus (piktąsias dvasias), sukeliančius epilepsijos priepuolius [1]. Žymaus Renesanso dailininko Luco Cranacho Vyresniojo paveikslo, tapyto 1502 m. (4 pav.) centre vaizduojamas šv. Valentinas, dešinėje – paveikslo fundatorius, kairėje – traukulių apimtas ligonis. Labai prasmingas viršutinėje paveikslo dalyje nutapytas peizažas: didinga pilis virš traukulių apimtas ligonis. Šios detalės taikliai atspindi socialinę epilepsija sergančiųjų padėtį to meto visuomenėje. Dar viename paveiksle (5 pav.) ligonis, parkritęs epilepsijos priepuolio metu, tiesia pagalbos prašančią ranką

5 pav. Bartholomäus Zeitbloom (1455–1515). Šv. Valentinas laimina epileptiką. Altoriaus paveikslo dalis, Senoji Pinakoteka, Miunchenas.

6 pav. Pieter Brueghel (H. Hondius graviūros), (a) ir (b). Epileptikų kelionė į Molenbeek'o bažnyčią. 1642.

ne šventajam (įdomi detalė!), bet už jo stovinčiai atjautos kupinai žmonai.

Dėl lingvistinių priežasčių šv. Valentino, kaip epilepsijos globėjo, kultas labiausiai paplito Vokietijoje. Kitose šalyse jis buvo mažiau žinomas. Kaip minėta, Prancūzijoje populiarumu jį gerokai lenkė šv. Jonas, o anglosaksų kraštuose, ypač katalikiškoje Airijoje, žinomiausiu epilepsijos globėju tapo šv. Paulius, kurio vardu ilgą laiką ir buvo vadinama epilepsija („šv. Pauliaus liga“). Kodėl gi svarbiausias ir uoliausias krikščionybės propaguotojas šv. Paulius (šv. Povilas) tapo epilepsijos globėju? Raktas slypi Naujojo Testamento eilutėje jo paties rašytame laiške korintiečiams:

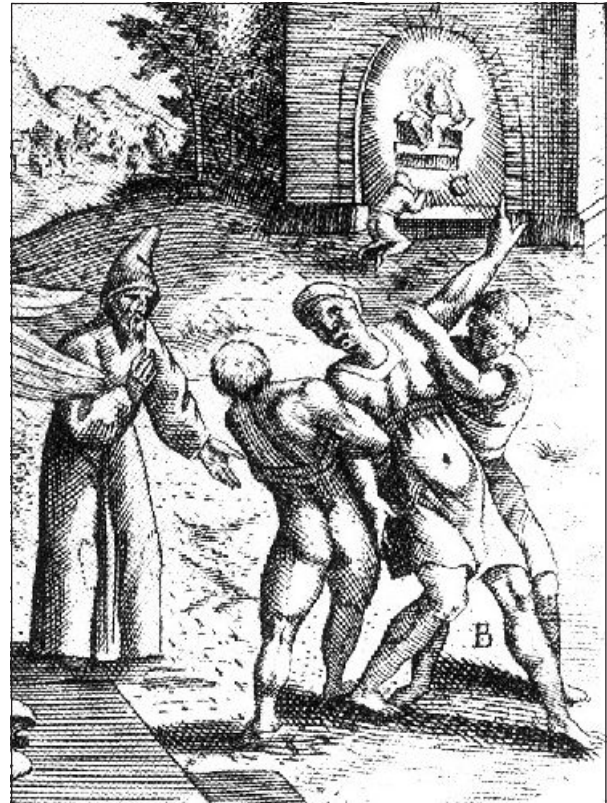
„Taigi kad neišpuikčiau, man duotas dyglys kūne, šėtono pasiuntinys, kad mane smūgiuotų ir neišpuikčiau. Todėl aš jau tris kartus maldavau Viešpatį, kad atitolintų jį nuo manęs.“ (2 Kor 12, 7, 8) [2].

Iki šiol gyvuoja hipotezė, kad „dygliu, šėtono pasiuntiniu, smūgiuojančiu kūną“, Paulius vadino epilepsijos priepuolius. Šis „dyglys“ buvo susietas su šv. Pauliaus patirtu lemtingu regėjimu nukritus nuo arklio kelionėje į Damaską, po kurio uolus ir negailestingas kovotojas su pirmaisiais Jėzaus mokymo išpažinėjais tapo pačiu uoliausiu krikščionybės skelbėju. Gana tikėtina, kad kelionės metu Paulių ištiko būtent epilepsijos priepuolis, prasidėjęs kaip židininis kompleksinis su vizualine ir auditorine aura ir perėjęs į generalizuotą priepuolį su popriepuoline amauroze. Keliamos ir kitos galimos šio įvykio versijos [7, 8]. Plačiau apie šv. Pauliaus ligą žr. *Neurologijos seminarai 2003; 1(17): 74–8 [9].*

Nors Viduramžiais epilepsija buvo bene plačiausiai žinoma „dieviškoji“ liga, savų šventųjų turėjo ir kiti neurologinės kilmės sutrikimai. Pagrindiniu judėjimo sutrikimų globėju buvo laikomas šv. Vitas.

Šv. Vitas buvo kilmingas sicilietis, krikščionių kankinys, gyvenęs apie 300 metus po Kr. Teigiama, kad jis išvarė velnią iš Romos imperatoriaus Diokleciano sūnaus, tačiau neišsivadėjo tikėjimo ir buvo įmestas į liūto narvą (liūtas jo nepuolė, tik laižė kojas), o vėliau išvirtas aliejuje [6]. Legenda pasakoja, kad šv. Vitą kalėjime aplankė ir jam šoko angelai, kas, matyt, ir įkvėpė jį gydyti judėjimo sutrikimus, kurie primena šokio judesius. Šv. Vitas taip pat laikomas šokėjų bei mimų globėju [6]. Jam ypač sekėsi gydyti nestabilią eiseną, šlubavimą, luošumą, rankų ir kojų paralyžių bei tremorą. Sergantieji judėjimo sutrikimais sėkmingai meldėsi Šv. Vitui jo vardo bažnyčiose Vokietijoje, Olandijoje, Čekijoje ir kitose šalyse [10]. Kadangi Šv. Vitas stebuklingai išgydė ir daugelį kitomis nervų sistemos ligomis sergančių ligonių (epilepsija, pasiutligė, nemiga ir kt.), jis laikomas tiek jų, tiek apskritai nervų ligų globėju. Įdomi, nors ir neneurologinė šv. Vito sąsaja su Lietuva yra jo vardą priėmęs palaimintasis Vitas, vienas pirmųjų Lietuvos vyskupų (1253 m.), kuris, pasak legendos, krikštijo Mindaugą. Nors istoriškai tai, atrodo, netiesa, vyskupas Vitas suvaidino tam tikrą vaidmenį ankstyvojoje Lietuvos krikščionybės istorijoje.

Šv. Vito kultas labiausiai suklestėjo, kai XIV–XVI amžiuje Centrinėje Europoje paplito keista masinė isterija – „šv. Vito šokis“ arba „šv. Vito chorėja“ (lot. *chorea Sancti Viti*), kaip ją pavadino žymusis šveicarų gydytojas Para-

7 pav. Jean Messager (?) (mirus 1649 m.). (a) Paklusnumo galia demonus išveja; (b) Apsėstieji, įėję į šventyklą, išlaisvinami. Šv. Pranciškaus Asyžiečio raižinių ciklo 17 ir 18 graviūrų detalės, Lietuvos Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius.

celsas (1493–1541). Pats žodis *chorėja* lotyniškai reiškia „šokis“. Paracelsas pripažino, kad šio sutrikimo esmę sudaro emocinio stabilumo ir valingos motorinės kontrolės netekimas [11]. Kaip kilo ši masinė šokio manija, nėra gerai žinoma. Buvo keliamos epideminės infekcijos, masinio apsinuodijimo rugių skalsėmis (žr. toliau), maro baimės sukeltos panikos ir kitos versijos [11]. Taip pat teigiama, kad kai kurie vokiečiai tikėjo, jog šokdami apie šv. Vito statulą jo atlaidų dieną, gali visus metus tikėtis geros sveikatos. Šis šokis pamažu plito ir tapo masine manija, „šv. Vito šokiu“ [12]. Neurologiniu požiūriu svarbu yra tai, kad šis tikėtinais pseudoorganinis (isterinis) „šokis“ buvo ir tebėra painiojamas tiek su reumatine (Sydenhamo) chorėja, tiek su epilepsija. Su pastarąja „šv. Vito šokių“ greičiausiai susiejo garsaus flamandų dailininko Pieterio Brueghel’io (1525/30–1569) piešiniai „*Epileptikų kelionė į Molenbeek’o bažnyčią*“ (6 pav.). Brueghel’io darbų originalų, atrodo, nėra išlikę, žinomos tik trys graviūros, atliktos pagal jo piešinius gerokai po Brueghel’io mirties, kuriose labai realistiškai vaizduojamos „epileptikės“ moterys, vedamos pagalbininkų. Viena iš darbų matyti ir dūdmaišiu grojantys muzikantai, kas pabrėžia, kad šie „epilepsiniai“ traukuliai primena „šokio“ judesius. Buvo tikima, kad grojant dūdmaišių muzikai galima išvaduoti nuo traukulių visus ateinančius metus. Paradoksalu, bet „gydymas“ muzika tik dar labiau skatino šokio manijos išsivystymą. Šis „epilepsinis“ šokis primena italų *tarantelą*, energingą liaudies šokių, kuris, buvo manoma, sukliamas įkandus nuodingam vorui tarantului ir taip pat buvo virtęs savotiška šokio manija [13]. Kad Brueghel’io darbuose

tikriausiai vaizduojami ne sergantys epilepsija, o greičiausiai apimtieji savotiškos isterijos ar psichozės priepuoliai („šv. Vito šokio“), netiesiogiai liudytų jau vien tai, kad vaizduojamos tik ligonės moterys. Vertas dėmesio dokumentuotas faktas, kad Brueghel’io graviūrą kaip labai vertingą klinikiniu požiūriu meno kūrinį savo garsiųjų lekcijų metu aptarė J. M. Charcot ir kategoriškai įvertino kaip neabejotiną isterijos („histero-epilepsijos“) pavaizdavimą [4].

Pažymėtina, kad Brueghel’io darbuose pavaizduota piligrimystė į Molenbeek’ą buvo siejama ne tik su šv. Vito, bet ir su epilepsijos globėju šv. Jono vardu. Kaip minėta straipsnio pradžioje, nėra visiškai aišku, kuris gi Jonas buvo epilepsijos globėjas. Tai, kad bažnyčia Molenbeek’e buvo pašventinta kaip Jono Krikštytojo, rodytų, kad epilepsijos globėju buvo laikomas būtent šis Jonas. Jono Krikštytojo versiją paremia ir kūrinys pavaizduotų piligrimų vasarinė apranga (Jono Krikštytojo minėjimo diena yra birželio 24, o Jono Evangelisto – gruodžio 27) [4].

Aptariant Brueghel’io „epileptikus“ būtina paminėti dar vieną šventąjį – Pranciškų Asyžietį ir tiesiogiai su Lietuva susijusį, Sapiegoms priklausiusį XVII a. šv. Pranciškaus vario raižinių ciklą. Jame esančios 25 graviūros vaizduoja scenas iš šv. Pranciškaus gyvenimo [14]. 17 ir 18 graviūroje pavaizduotos pagalbininkų laikomos moterys, kurios labai primena Brueghel’io graviūros „epileptikės“ (7 pav.). Įsidėmėtini įrašai po graviūromis: „Paklusnumo galia demonus išveja“ ir „Apsėstieji, įėję į šventyklą, išlaisvinami“. Abi šios frazės tiesiogiai siejasi su „demonų“, „apsėstos sielos“ epilepsijos kilmės teorija. Akivaiz-

du, kad dar vienu epilepsijos globėju, žinomu ir Lietuvoje, buvo laikomas šv. Pranciškus Asyžietis.

Iki šiol gyva versija, kad „šv. Vito šokis“ yra reumatinės chorėjos, kurią 1675 m. aprašė T. Sydenhamas, pats pavadindamas ją „šv. Vito šokiu“ ir ilgą sukeldamas painiavą, išraiška. Tačiau reumatinės chorėjos (kaip ir epilepsijos) prielaida yra mažai tikėtina ir pastaruoju metu stipriai kritikuojama [4, 15, 16]. Sydenhamo chorėja (dar vadinama *chorea minor*) – tai ūminis gėrybinis neurologinis sindromas, pasireiškiantis po kvėpavimo takų infekcijos, sukeltos A grupės beta hemolizinio streptokoko ir dėl to susiformavusių antikūnų, nukreiptų prieš *n. caudatus*, subtalaminius ir poliežuvinio nervo branduolius, trišakį nervą, *ganglion geniculi*, taip pat žievę [17]. Juo serga 5–15 metų vaikai (dažniau mergaitės). Susirgimas pasireiškia nevalingais chorėjiniais (staigiais, trūkčiojančiais) veido ir kūno judesiais, koordinacijos sutrikimu, raumenų silpnumu, neaiškia kalba. Išoriškai tai gali priminti „šokio“ judesius, bet tiek susirgimo etiopatogenezė, tiek ligonių amžius rodo, kad reumatinė (Sydenhamo) chorėja turi mažai ką bendra su masine Viduramžių psichozės forma – „šv. Vito šokiu“, kurios genėzė išlieka neaiški ir šiandien.

Su „šv. Vito šokiu“ tiesiogiai susijęs ir kitas žinomas šventasis – šv. Vilibordas (Willibrord), anglosaksų misionierius, Utrechto vyskupas, gyvenęs 658–739 m. Jis įkūrė Echternacho vienuolyną, kuriame po savo mirties buvo palaidotas. Prie šventojo kapo jau VIII a. vykdavo įvairiausi judėjimo negalių išgyjimo stebuklai [3, 18]. Tai įkvėpė masinius šventinius liaudies šokius Echternache, o Vilibordas tapo judėjimo sutrikimų globėju ir tik vėliau šias „pareigas“ iš jo perėmė šv. Vitas. Nuo XV a. pabaigos kiekvienais metais į Echternacho vienuolyną plūdo gausios šokančiųjų procesijos. Išsiaiškinti šios šokio manijos genėzės į Echternachą 1900 m. buvo nuvykęs ir žinomas neurologas H. Meige, kuris išsamiai aprašė stebėtus reiškinius, lygindamas juos su kitomis masinėmis šokio manijomis [18]. Echternacho vienuolynas Liuksemburge, kur palaidotas šv. Vilibordas, ir šiandien gausiai lankomas piligrimų. 1985 m. šv. Vilibordo kapą aplankė ir popiežius Jonas Paulius II [4, 18].

Sąryšį su neurologija turi ir dar vienas populiarus šventasis – šv. Antanas. Priminsime, kad šiuo vardu žinomi du šventieji: Antanas iš Egipto ir

8 pav. Šv. Antanas – ergotizmo globėjas. Virš šventojo pakabintos „nukritusios“ skalsių pažeistos plaštakos ir pėdos.

9 pav. Skalsių pažeistas „raguotas rugys“ (*secale cornutum*).

Antanas Paduvietis. Mums svarbesnis Antanas iš Egipto, gyvenęs 251–356 metais ir dar vadinamas Antanu Didžiuoju. Jis gerbiamas kaip bendruomeninės vienuolystės pradininkas, tačiau labiausiai išgarsėjo savo atsiskyrėlišku gyvenimo būdu bei gausiais velnio siūstais gundymais tyruose [6, 19]. Su neurologija jį sieja „šv. Antano ugnis“ ir gundantys „regėjimai“. Tiek ši „ugnis“, dar vadinama šventąja (*ignis sacer*), tiek įvairiausi „regėjimai“ (haliucinacijos) – tai apsinuodijimo rugių skalsėmis sukelti reiškiniai – *ergotizmas*.

Skalsės (lot./pranc. *ergot*) yra rugių (rečiau kitų javų) varpose parazituojančio grybelio (*claviceps purpurea*) vaisiakūnis. Skalsių užkrėstos grūdinių kultūrų varpos turi juodas išaugas, primenančias ragus, todėl skalsių pažeisti rugiai buvo vadinami „raguotais rugiais“ (*secale cornutum*)

[20] (9 pav.). Skalsių sukeliama simptomatiką daugiausia lėmė ryškios skalsių alkaloidų (ergotamino, ergokristino, ergometrino ir kt.) vazospazminės, konvulsinės ir haliucinogeninės savybės. Vazospazminė arba gangreninė ergotizmo forma („šv. Antano ugnis“) pasireiškė išemijos sukeltais deginančiais skausmais distalinėse rankų ir kojų dalyse (pirštuose, plaštakose, pėdose) ir neretai komplikavosi sausa galūnių nekroze arba gangrena (dėl prisidėjusios infekcijos). Galūnės tiesiog „nudžiūdavo“ ir nukrisdavo (8 pav.).

Traukulinė – haliucinacinė ergotizmo forma pasireiškė įvairiais elgesio ir psichikos sutrikimais: kūno trūkčiojimu, purtymu, drebjimu, kaklo perkreipimu (kreivakaklyste) ir gausiomis vizualinėmis bei klausos haliucinacijomis. Taip pat pasireiškė karščiavimas, gausus prakaitavimas. Visiškai tikėtina prielaida, kad anksčiau aptarta Viduramžiais Europoje paplitusi masinė psichozė – „šv. Vito šokis“ („šv. Vito chorėja“) galėjo būti būtent traukulinės – haliucinacinės ergotizmo formos išraiška. Šiuos reiškinius iš esmės lėmė serotoninerginės (taip pat ir adrenerginės bei dopaminerginės) skalsių alkaloidų savybės [21]. Verta paminėti, kad žinomas haliucinogenas LSD (lizergino rūgšties dietilamidas) taip pat yra skalsių alkaloidas, nors jo ir nerandama skalsėtuose grūduose.

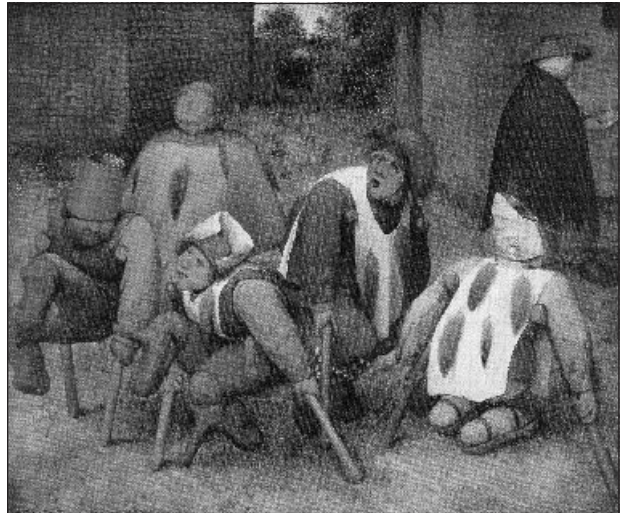
Viduramžiais apsinuodijimai skalseta duona įgijo masinį pobūdį, jiems gydyti buvo steigiamos vienuolynų ligoninės, kuriose nukentėję gaudavo gero maisto ir turėjo realų pagrindą pasveikti [22]. Jau 1095 m. buvo įsteigta

10 pav. **Matthias Grünewald. Šv. Antano gundymas.** Isenheimer'io altoriaus paveikslo dalis, XVI a. pr.

šv. Antano brolių (antanių) ligoninė, o pats susirgimas pavadinamas „šv. Antano ugnimi“. Šioje ligoninėje pažeistoms galūnėms gydyti buvo naudojami kiaulių taukai, todėl paveiksluose greta šv. Antano paprastai vaizduojama kiaulė, kuri kartu yra ir jo netyrų gundymų simbolis [19]. Pagal kitą versiją pats šv. Antanas, kuris buvo griežtas asketas ir daugiausia maitinosi duona ir vandeniu, kentėjo skalsių sukeltus rankų ir kojų skausmus bei patyrė gausias regos ir klausos haliucinacijas, kurios ir buvo jo garsieji „gundymai“. Įsidėmėtinas žymaus vokiečių Renesanso dailininko Matthias Grünewald'o paveikslas „Šv. Antano gundymas“: siaubingų „regėjimų“ kamuojamo šv. Antano kairės rankos pirštai akivaizdžiai „pajuodę“ dėl nuo apsinuodijimo skalsėmis besivystančios gangrenos (10 pav.). Šv. Antano „gundymai“ tapo ir daugelio kitų žymių Renesanso dailininkų (Boscho, Diurerio, Cranacho ir kt.) pamėgta tema. Tikėtina, kad Pieterio Brueghel'io ne kartą tapyti luošiai – tai, be kitų galimų priežasčių (poliomielito, rachito, raupų), ir dėl ergotizmo galūnių netekę vargšai. Pastarąją versiją netiesiogiai argumentuoja ir keistai egzaltuoti luošių veidai, lyg jie regėtų kažkokias haliucinacijas (11 pav.). Verta paminėti ir istorinį faktą, kad baimingą nuostabą keliančios skalsių išprovokuotos haliucinacijos (kad jas sukelia kasdienė ruginė duona niekas net neįtarė) neretai buvo traktuojamos kaip raganų burtai ir kerai. Tai kainavo gyvybę daugeliui niekuo dėtų moterų ir merginų [20, 22].

Nepaisant savo neigiamų savybių, skalsės buvo ir efektyvi vaistinė medžiaga. Jos plačiai vartotos pogimdyminiam kraujavimui stabdyti. Istoriskai yra žinoma, kad jau 1862 m. skalsės buvo vartojamos migrenai gydyti Italijoje, nuo 1868 m. Anglijoje, nuo 1883 m. Vokietijoje [23]. Skalsių alkaloidai (ergotai) chemiškai izoliuoti 1918 m., o nuo 1925 m. ergotaminas pradėtas vartoti migrenai gydyti ir tapo pirmuoju specifiniu antimigreniniu preparatu. Kiek vėliau klinikinėje praktikoje pasirodė mažesnę vazokonstriktinį poveikį turintis dihidroergotaminas, metisergidas.

11 pav. **Pieter Brueghel. Luošiai.** 1568 m., Luvras, Paryžius.

12 pav. **Jan van Eyck. Šv. Barbora.** 1437 m., Antverpeno dailių menų muziejus.

Skalsių derivatas yra ir žinomas antiparkinsoninis vaistas dopamino agonistas bromokriptinas. Iki šiuolaikinės triptanų eros ergotai (kurie yra neselektyvūs 5-HT receptorių agonistai) buvo stipriausi ir plačiausiai pasaulyje vartojami preparatai migrenos priepuoliams kupiruoti bei jų profilaktikai. Reikia pažymėti, kad Lietuvoje, skirtingai nei kitose šalyse, ergotai nebuvo tokie populiarūs, tad ir jų sukeliama pašaliniai reiškiniai rečiau sutinkami.

Ergotizmas, buvęs masinis reiškinys Viduramžių Europoje ir nusinešęs nemažai žmonių gyvybių, beveik nebesutinkamas dabartiniu metu. Paskutiniai pavieniai jo protrūkiai užfiksuoti 1926–1927 m. ir 1951 m. [20].

Dar vienas svarbus neurologinis vaistas taip pat turi savo Šventąjį. Tai neseniai šimtmetį atšventę barbitūratai ir jų vardo įkvėpėja šv. Barbora. Žinoma, kad 1863 m. gruodžio 4 d. J. A. Baeyer atrado *malonylurea*, substanciją, kuri vėliau tapo pagrindiniu barbitūratų komponentu. Tą pačią dieną atradėjas aplankė taverną, labai mėgstamą artilerijos karininkų, kurie šventė gruodžio 4-ąją kaip artileristų ir gaisrininkų globėjos šv. Barbaros minėjimo dieną. Šventosios garbei *malonylurea* buvo pavadinta *barbitūrine rūgštimi* [24].

Kas gi buvo šv. Barbora? Legenda pasakoja, kad ji buvo turtingo ir kilmingo žmogaus, vardu Dioskuras, III a. gyvenusio Mažojoje Azijoje, dukra (12 pav.). Norėdamas apsaugoti gražuolę dukrą nuo įkyrių gėrbėjų, tėvas uždarė ją į bokštą su dviem langais. Jame Barbora studijavo filosofiją, kontempliavo, dėl ko atsivertė į krikščionybę ir liepė iškirsti bokšte trečią langą Šventosios Trejybės garbei. Tai sužinojęs pagonis tėvas labai užsirūstino, ir Barboraiteko slėptis oloje, bet piemuo ją išdavė. Tėvas nugabeno dukrą pas prokonsulą, ją kankino, bet Barbora tikėjimo neišsižadėjo. Tada įsiutęs tėvas kardu nukirto jai galvą. Tuo metu į tėvą trenkė žaibas ir pavertė jį pelenais [6].

1903 m. buvęs Baeyer'io asistentas E. Fischer ir jo studijų draugas J. Merck publikavo straipsnį apie naują hipnotiką – *barbitalį*. E. Merck'ui pradėjus jo gamybą prasiidėjo barbitūratų era, kuri tęsiasi jau daugiau nei šimtmetį. 1919 m. buvo pagamintas *fenobarbitalis*, 1934 m. – ultra trumpo veikimo intraveninis anestetikas *thiopentalis*. Barbitūratai, kaip saugūs ir efektyvūs sedaciniai, migdomieji, anestezuojantys ir priešepilepsiniai vaistai tiesiog užkariavo pasaulį. Šeštajame dešimtmetyje jų per metus buvo pagaminama net 2000 tonų! [24]. Dėl savo „Achilo kulno“ – tolerancijos ir pripratimo prie vaisto išsivystymo bei tam tikro slopinimo ilgai veikiančių barbitūratų šlovė pastaruoju metu kiek priblėso, bet neišnyko. Jų vartojimą taip pat sumažino benzodiazepinai, antidepresantai, nauji priešepilepsiniai vaistai. Vis dėlto barbitūratai ir šiandien priklauso plačiausiai vartojamai medikamentų klasei tiek išsivysčiusiose šalyse, tiek besivystančiame pasaulyje, kur praktiškai vieninteliu vaistu nuo epilepsijos išlieka ir dar ilgai išliks garsusis barbitūratas fenobarbitalis. Šv. Barbora tebelaimina jos vardu pavadintus vaistus.

Gauta:
2006 08 29

Priimta spaudai:
2006 09 02

Literatūra

- Schneble H. Epilepsy reflected in history. *Münch Med Wschr* 1998; 140: 4–6.
- Šventasis raštas. Naujasis Testamentas. 3-asis lietuviškas leidimas. Vilnius, Vaga, 1992.
- Temkin O. The falling sickness. 2nd ed. Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1971.
- Aubert G. Charcot revisited. The case of Bruegel's chorea. *Arch Neurol* 2005; 62: 155–61.
- <http://www.desitin.dk>
- Metford J. Krikščionybė: realijos ir legendos. Vilnius, Alma littera, 2001.
- Landsborough D. St. Paul and temporal lobe epilepsy. *J Neurol Neurosurg Psych* 1987; 50: 659–64.
- Brorson J, Brewer K. St. Paul and temporal lobe epilepsy. *J Neurol Neurosurg Psych* 1987; 50: 886–7.
- Budrys V. Šv. Paulius ir epilepsija. Neurologijos seminarai 2003; 1(17): 74–8.
- Budrys V. Neurological eponyms derived from literature and visual art. *Eur Neurol* 2005; 53: 171–8.
- Eftychiadis AC, Chen TSN. Saint Vitus and his dance. *J Neurol Neurosurg Psych* 2001; 70: 14.
- <http://www.catholic-forum.com>
- Klein HA. Graphic worlds of Peter Bruegel the Elder. NY: Dover Publications, 1963.
- Janonienė R, Trilupaitytė J. XVII a. gaidų rankraštis su šv. Pranciškaus raizinių ciklu. *Acta Academia Artium Vilnensis* 2002; 25: 53–80.
- Pryse-Phillips W. Companion to clinical neurology. Boston: Little, Brown and Co., 1995.
- Park RH, Park MP. Saint Vitus dance: vital misconceptions by Sydenham and Bruegel. *J R Soc Med* 1990; 83: 512–5.
- Klinikinė neurologija. Red. V. Budrys. Vilnius: Vaistų žinios, 2003.
- Krack P. Relicts of dancing mania. The dancing procession of Echternach. *Neurology* 1999; 53: 2169–72.
- Krikščioniškosios ikonografijos žodynas. Sudar. D. Ramonienė. Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997.
- <http://www.botany.hawaii.edu>
- Eadie MJ. Convulsive ergotism: epidemics of serotonin syndrome? *Lancet Neurol* 2003; 2: 429–34.
- Lapinskas V. Apsinuodijimas skalse: nuo šv. Antano ugnies ir šv. Vito šokio iki mūsų laikų (paskaitos medžiaga).
- Eadie MJ. Ergot of rye – the first and specific for migraine. *J Clin Neurosci* 2004; 11: 4–7.
- Cozantitis DA. One hundred years of barbiturates and their saint. *J R Soc Med* 2004; 97: 594–8.

V. Budrys

THE SAINTS: PATRONS OF NERVOUS DISEASES AND MEDICINES

Summary

The Saints – patrons of nervous diseases (epilepsy, movement disorders and others) are described in the article. St. John, St. Valentine, and St. Vitus were most important among them. The memorable saints – St. Antony and St. Barbara – patrons of the main medicines prescribed in neurology are also discussed.

Keywords: Christianity, Saints, epilepsy, movement disorders, ergots, barbiturates.